

Pap Andrea¹

JÓ A VICC!

– Az olasz anyanyelvűek ironikus megnyilvánulásai magyarul (bókra adott válaszokban)

Abstract

The polite linguistic behavior is part of the cultural interaction. Acquiring functional language skills is important studying foreign languages, such as Hungarian language. This contribution aims to show how irony appears in the polite language behavior of Italian native speakers who study Hungarian language. A typical form of politeness, the responses to compliments, is analysed in a functional pragmatic framework. Irony is also present in the answers of Italian native speakers in Hungarian language.

Keywords: *politeness, compliment, irony, Hungarian as a Foreign Language, Italian*

Kulcsszavak: *udvariasság, bók, irónia, magyar mint idegen nyelv, olasz*

1. Bevezetés

A mindennapi interakcióinknak az udvariasság is részét képezi, ami a nyelvi viselkedésben is megmutatkozik. Az idegen nyelvek tanulásánál alapvető fontosságú, hogy funkcionális nyelvtudást sajátítsunk el, és ez a magyar mint idegen nyelvre is érvényes. A grammatikai szabályok mellett az adott nyelv használatának, a szociális elvárásoknak is meg kell felelni, a nyelvismerethez pragmatikai tudás is szükséges.

A megfelelő társas interakcióhoz az udvarias nyelvi magatartás is hozzátartozik. Nem mindegy, mely szituációkban milyen nyelvi kifejezőmódot alkalmazunk. A nyelvi tevékenységet különböző pragmatikai tényezők jellemzik. Az interakció során a beszédpartnerek az általuk ismert, különféle nyelvi lehetőségek közül képesek kiválasztani a kommunikációs szituációnak és célnak, a beszédpartner elvárásainak leginkább megfelelő megoldásokat, nyelvi formákat (Verschueren 1995). A tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy milyen módon jelenik meg az irónia a magyarul beszélő olaszok udvarias nyelvi tevékenységében. Annak egyik tipikus megnyilvánulási módjára, a bókra adott válaszokra koncentrálni funkcionális pragmatikai keretben tanulmányozva a jelenséget.

---

1 Pap Andrea, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola; andipap@gmail.com

2. A vizsgálat elméleti kerete

Az **udvariasság** sokféle módon értelmezhető. Leech (1983: 80) meghatározása szerint az udvarias nyelvi viselkedés segíti az interperszonális kapcsolatok létrehozását, módosítását és megtartását, a konfliktusok elkerülését. Watts (2003: 20, 21, 276) politikus viselkedésről, politikusságról beszél és az udvariasság diskurzusalapú magyarázatát adja. Szerinte az udvariasság olyan viselkedésforma, amit a résztvevők alakítanak ki annak érdekében, hogy a folyamatban lévő szociális interakcióknak megfeleljenek. A viselkedésmódok egy kontinuumot alkotnak a politikus és nem-politikus magatartás között: politikus / megfelelő viselkedés: 1. udvarias, 2. nem-udvarias; nem-politikus / nem megfelelő viselkedés: 3. udvariatlan, 4. durva, 5. túl udvarias (1. pozitívan jelölt viselkedésmód; 2. jelöletlen; 3-4-5. negatívan jelölt). Az udvariasság jelenségének két-féle jellege különböztethető meg. Egyrészt az „objektív” udvariasság, ami arra reflektál, hogy egyes nyelvi megoldásokat önmagukban udvariasabbnak érzünk másoknál (pl. főnök–beosztott, tanár–diák viszonyban). Másrészt pedig „szubjektív” udvariasságról is beszélhetünk, ami az udvarias nyelvi viselkedés szituációfüggőségére utal (ez a vizsgálatokban is hangsúlyozódik). Az udvariasság tehát viszonyfogalomként definiálható, amely szerint egy kijelentés udvariassága vagy udvariatlansága az adott kontextusban, a fennálló viszonyok alapján értelmezhető (Tátrai 2011: 47).

A **bók** mint a másik felé irányított elismerés az udvarias nyelvi viselkedés része. Az elismerő megnyilvánulásokra adott válaszok a beszélőnek a dolgok állásával kapcsolatos magatartását jelenítik meg (Searle 1975: 357, Szili 2004b: 156). A személyközi viszonyok különféle módon alakulhatnak az interakciók során. A bókra adott válaszoknak egyik jellegzetessége az irónia jelensége. A bók egyfajta értékelő viszonyulást fejez ki, az irónia az érték mentén közelíthető meg.

Az **ironia** implicit értékelés, amelyhez általában kritikai attitűd kapcsolódik. Az implicit jelentés az aktuális kontextusban a mondanivaló ironikus értelmezésére ad lehetőséget (Tátrai 2008). Az ironia jelensége funkcionális kognitív pragmatikai keretben a nyelvi tevékenységhez történő reflexív viszonyulásként értelmezhető (Tátrai 2011: 190–204). Az ironia nem mindig ismerhető fel, az adott kontextusban válik érthetővé. Az ironia felismerésében és értelmezésében tehát a nyelvi forma megértése mellett meghatározó szerepe van a kontextusnak, a szituációnak, a témára vonatkozó háttértudásnak. A megértés függ a beszélő és a befogadó közös kognitív környezetétől (Wilson–Sperber 2006). Leech (1983) az ironia és az ugratás elvével kapcsolatban érinti a tréfás megnyilvánulásokat, az együttműködési (CP) és az udvariassági (PP) elv mellé emeli azokat mint az interperszonális retorika egyik összetevőjét (Leech 1983 16, 142) Az ún. ironia elv (Irony Principle) megfogalmazása szerint ha sértőt kell mondani, akkor az ne legyen összeütközésben az udvariassági elvvel, de a kijelentés szándéka indirekt módon, implikátúra segítségével érthető legyen. Watts (2003) szerint az a nyelvi magatartás, ami túllép a politikus magatartás határain, udvariasnak értelmezhető, és ez magába foglalhatja a potenciális ironiát is. Egy udvariasnak vélt kijelentés nem egyértelműen kap pozitív értékelést befogadói nézőpontból. A közös kulturális háttértudás lehetőséget ad a beszédpartner kommunikációs szándékára történő

következtetésekre. A szituációtól függően ugyanazon jelenséget eltérően lehet értelmezni a különféle kommunikációs célok szerint (Tomasello 2002: 212–213, 223–224).

A bókra adott válaszokban megfigyelhető az irónia jelensége. Az ironikus szándékú megnyilatkozások tipikusan értékmegvonó kijelentések, informális interakciókban gyakrabban előfordulnak. A konvencionálisan ironikus használatú konstrukciók esetében az irónia felismerése könnyebb a befogadó részéről (pl. *szép kis alak, hab a tortán*). A nem egyértelműen ironikus kontextusban a megnyilatkozás értelmezését segítheti az intonáció is (pl. *persze*), ami befolyásolja a befogadó jelentéstulajdonítási lehetőségeit (Tátrai 2011: 78). Az irónia indirekt módon érthető a partner számára, így az udvariatlanság elkerülését szolgálhatja.

3. A bókra adott válaszok

A vizsgálat fő célja annak megfigyelése volt, hogyan jelenik meg az irónia az olasz anyanyelvűek magyar nyelvi viselkedésében az udvarias interakciókban, milyen módon reagálnak magyarul a bókokra az adott szituációkban.

3.1. A korpusz

A vizsgálati korpuszt egy általam összeállított diskurzuskiegészítő teszt segítségével gyűjtöttem, amit egy több nyelvre és kultúrára is alkalmazott módszer (Blum-Kulka 1982) alapján készítettem. A két szituációban elhangzó bókok a külső megjelenésre, valamint a teljesítményre, a fáradságos szellemi munka eredményére vonatkoznak. A beszédpartnerek közötti szociális viszonyok, státuszbeli eltérések több szinten is megjelennek: a közvetlen viszonyt a barát/barátnő, a tekintélyt a tanár vagy a főnök képviseli.

3.2. A magyarul beszélő olasz anyanyelvűek bókra adott válaszai

A vizsgálatok során 20 kérdőívet gyűjtöttem össze a magyarul beszélő olasz anyanyelvűek körében. A vizsgálat célja nem kvantitatív elemzés volt, csupán megfigyeléseket tettem egy adott nyelvi korpuszon keresztül. A válaszadók kor szerint 13–62 év közöttiek, de a többségük 20–40 éves (13, 23, 25, 28, 29, 30, 30, 32, 33, 33, 35, 37, 39, 39, 41, 43, 45, 46, 54, 62). Az iskolai végzettség megosztott, legtöbbjük diplomával rendelkezik. Valamint egy még általános iskolás kétnyelvű lány is töltött ki kérdőívet (phd: 3, diploma: 13, érettségi: 2 általános iskola: egy 13 éves). A válaszadók nyelvi tudásszintje is változó: A2, B1, B2, C1, kétnyelvű. Alapvető jelentőségű, hogy a nyelvsajátítás anyanyelvi vagy célnyelvi környezetben történik-e. A lakóhely szerinti megosztás változó, a 20 válaszadó többsége (14) Olaszországban, tehát anyanyelvi környezetben él. Kisebbségben élnek célnyelvi környezetben, azaz Magyarországon (mindössze 6 válaszadó).

A bókra adott válaszokban az irónia az egyetértésnek, az implicit elfogadásnak sajátos módja, kifejezheti a bókkal való egyetértést direkt vagy indirekt módon, annak implicit elfogadását, ugyanakkor a bókkal való egyet nem értésre is utalhat. A bókra adott válaszokban megmutatkozó elfogadó vagy elutasító magatartás a nyelvi szerénységben fejeződik ki. A szerénység-elve azt kívánja meg a beszélőtől, hogy minimalizálja önmaga dicséretét, maximalizálja önmaga leszólását (Leech 1983). A szerénység megnyilvánulási módjaiban direktségi fokozatok figyelhetők meg (egészen a direkt egyetértéstől az explicit elutasításig). Ezek alapján elkülöníthető három fő stratégia (Szili 2000, 2004a, 2004b). Az (1) elfogadás a beszédpartner kijelentésével való egyetértésre, annak elfogadására utaló egyetértő megnyilvánulásokat foglalja magába a nyilvánvaló egyetértéstől az implicit elfogadásig. Az (2) elterelés stratégiái a szerénység megnyilvánulására utaló, a bók egyértelmű elfogadását elkerülő megnyilatkozások, a visszautasítás indirekt formái. A (3) visszautasítás pedig az egyet nem értést vagy a dicséret tagadását fejezi ki, ilyenek a bókot direkt elutasító válaszok. A visszautasítás különféle változatai a szerénységet legexplicitebb módon kifejező megnyilvánulási módok. Az egyet nem értés a bók direkt elutasítása, amelynek legtipikusabb megnyilvánulása a bók értékének csökkentése, amelyet önmagunkat leszóló kijelentésekkel, magunkat háttérbe szorító, lekicsinyló jelzők vagy kifejezések használatával fejezünk ki.

Az elfogadás a beszédpartner kijelentésével való egyetértésre, annak elfogadására utaló egyetértő megnyilvánulásokat foglalja magába a nyilvánvaló egyetértéstől az implicit elfogadásig. Az ironikus válaszok általában a bókkal való egyetértésre, annak implicit elfogadására utalnak (akkor is, ha formailag elutasítást implikálnak). Az egyértelműen elfogadó reagálások általában egyetértést, örömet, köszönetet fejeznek ki, vagy a bók viszonzását fogalmazzák meg. A bók nyílt elfogadását implikáló válaszokban ritka az irónia jelensége. Az ironikus kontextusban a szituációs körülményektől, valamint a megnyilatkozási szándéktól és a befogadói értelmezéstől is függ, hogy a bók elfogadásaként érthető-e a reagálás. A példákban a válaszok egy adott bókra reagálnak, a szituációk teljes leírása a mellékletben található.

A bók egyértelmű, direkt elfogadásának módja a köszönet, ami az alábbi példában is megjelenik. Az alábbi bók-válasz kontextus ironikus értelmezésre ad lehetőséget: a megnyilatkozó a válaszban a megdicséért öltözéket összekapcsolja a fizetésemeléssel.

Bók: Ma igazán remekül néz ki, nagyon jó a szerelése.

(1) *Köszönöm, igyekeztem, akkor megérdemlek fizetésemelést?*

A bókot látszólagosan elutasító formában is el lehet fogadni. Az ilyen típusú válaszok is kaphatnak ironikus interpretációt. Az irónia alkalmazásával a megnyilatkozó a kritikai attitűdöt érvényesíti.

Bók: Nagyon klassz a ruhád, ma igazán jól nézel ki.

(2) *Jó a vicc!*

(3) *Ne bolondozz!*

Bók: Jól néz ki a szerelésed, ma hódítani fogsz.

(4) *Ahahah, ne tréfálj!*

A hangsúly, az intonáció befolyásolja a befogadó jelentéstulajdonítási lehetőségeit. Az intonációtól függően kifejezhet a hallottakkal kapcsolatos egyetértést, ugyanakkor ironikus viszonyulást is (Tátrai 2011: 78).

Bók: Jól néz ki a szerelésed, ma hódítani fogsz.

(5) *Persze.*

(6) *Na persze!*

Az elterelő válaszok a szerénység megnyilvánulására utaló, a bók egyértelmű elfogadását elkerülő indirekt visszautasítások. Ezekre a megnyilatkozásokra jellemző az elterelő, a bókot másra hátrító nyelvi viselkedés, sajátosságuk az erőfeszítés, igyekezet, kétkedés kifejezése, a magyarázkodás. Az ilyen típusú reagálásokban érzékelhető egyfajta implicit elfogadás is.

A következő elterelő válaszban a túlzó kifejezés eredményez ironikus hatást.

Bók: Nagyon klassz a ruhád, ma igazán jól nézel ki.

(7) *Na akkor a ruhának ma standing ovation! Meg neked is!*

Az alábbi magyarázó válaszoknak az adott kontextusban szintén tulajdonítható ironikus szándék.

Bók: Nagyon klassz a ruhád, ma igazán jól nézel ki.

(8) *Kár, hogy reggel óta rajtam van, úgy szerettem volna hazamenni, lezuhizni és átöltözni.*

Bók: Minden elismerésem a tied, igazán alapos, jól átgondolt, logikus felépítésű munka. Nagyon tetszik. Sokat foglalkozhattál vele.

(9) *Igen, úgy látszik, hogy a szűkös határidő felgyorsította az agyműködésemet.*

Az egyet nem értés a bók direkt elutasítása, ami a legexplicitebb módon fejezi ki a nyelvi szerénységet. Legtipikusabb megnyilvánulása a bók értékének csökkentése önmagunkat leszóló kijelentésekkel, lekicsinylő jelzők vagy kifejezések használatával. Az ilyen típusú válaszok is kaphatnak ironikus értelmezést.

Bók: Jól néz ki a szerelésed, ma hódítani fogsz.

(10) *Ne viccelj már olyan pocskékul nézek ki, hogy legszívesebben a mosdóba zárkóznék be! De nem tehetem, ott a főnököm.*

(11) *Persze, hogy nem...!*

(12) *Ne is beszélj róla!*

A direkt visszautasítást kifejező válaszokban nem mindig egyértelmű a megnyilatkozási szándék. Ezek a bókot minősítő kijelentések bizonyos kontextusban kifejezhetnek ironikus viszonyulást, értelmezésüket az intonáció is meghatározza. Az ilyen típusú reagálások néha durva stílusban formálódnak.

Bók: Jól néz ki a szerelésed, ma hódítani fogsz.

(13) *Igazi hazug ember vagy!*

Bók: Minden elismerésem a tied, igazán alapos, jól átgondolt, logikus felépítésű munka. Nagyon tetszik. Sokat foglalkozhattál vele.

(14) *Biztos, hogy az én dolgozatomat olvastad el? Nem látod, hogy sok hülyeség van benne?*

Az irónia alkalmazása a magasabb nyelvi tudásnál gyakoribb jelenség, alacsonyabb nyelvismereti szinten ritkább. Az ironikus válaszokra jellemző szleng kifejezések használata ugyancsak magasabb nyelvismeret esetén tipikusabb (C), de alacsonyabb tudásszinten (A2, B1) is előfordul. A bókot elutasító válaszokban érzékelhető a megnyilatkozó önírónia.

Bók: Nagyon klassz a ruhád, ma igazán jól nézel ki.

(15) *Köszönöm, tőled tanultam az új divatot, előtte rongyokban hevertem!*

Bók: Minden elismerésem a tied, igazán alapos, jól átgondolt, logikus felépítésű munka. Nagyon tetszik. Sokat foglalkozhattál vele.

(16) *Már megint ugratsz, vagy én nem vagyok képbem a saját teljesítményem ügyében?*

Hatalmi viszonyban (a főnökkel szemben) is megjelenhet az irónia az önmagát leszóló, a bókot minősítő válaszokban.

Bók: Ma igazán remekül néz ki, nagyon jó a szerelése.

(17) *Tessék ne viccelni, épp tudom, hogy eléggé brutálisan nézek ki.*

Az irónia elsősorban közvetlenebb kapcsolatban, a külső dicséretére adott válaszokban jelenik meg. Megfigyelhető a korpuszban, hogy minél tökéletesebb a válaszadó nyelvismerete, annál kidolgozottabbak a válaszaik. A reagálásokban tipikusan a külsőre vonatkozó bóknál jelenik meg az irónia. Gyakori reakció az egyszerű köszönet, aminek magyarázata, hogy idegen nyelven ez a legkönnyebb válaszforma. Hierarchikus helyzetben kidolgozottabb a nyelvi udvariasság, ugyanakkor az irónia alkalmazása hatalmi viszonyban is megmutatkozik. A pragmatikai hiba alacsonyabb nyelvi tudásnál, a magyar nyelv bizonytalanabb használatánál tipikusabb jelenség (*Köszönöm szépen, tanár.*). Grammatikai hiba is előfordul a válaszokban, ami gyakran a saját anyanyelvi hatás eredménye (az alábbi példák a bókot elterelő, magyarázó reagálások):

(18) *Nem volt időm átöltözni. De remélem, hogy minden a lány gondolja azt!*

(19) *Nem formában vagyok, de remélem, hódítani fogok.*

4. Összefoglalás

A tanulmány az irónia jelenségét vizsgálta magyarul beszélő olasz anyanyelvűek bókra adott válaszaiban. Az ironikus tartalmú válaszok az olasz beszélőközösség udvarias nyelvi tevékenységét is jellemzik (Pap 2011, 2012; Alfonzetti 2009). Ez a nyelvi magatartás a magyarul beszélő olasz anyanyelvűek bókra adott válaszaiban is megmutatkozik.

Az irónia rendszerint közvetlen viszonyban, azonos nemű beszédpartnerek között, s főképp külsőre vonatkozó bókok esetén jelenik meg. Az ironikus kijelentések gyak-

ran a szleng stílusrétegéből merítenek (Pap 2012, 2014). Az irónia alkalmazása inkább a magasabb szintű biztosabb nyelvtudásnál jellemző, és gyakoribb a célnyelvi (magyar nyelvi) környezetben élő, tanuló olaszok magyar nyelvű válaszaiban. A tanulmány téma felvetése további részletesebb vizsgálatokra ad lehetőséget, a felmerülő kérdések más szempontok alapján tovább árnyalhatók.

Melléklet – Diskurzuskiegészítő teszt:

Magyarul:

1.) *Őn egy zenés-táncos partira hivatalos, ahova egy kimerítő, hosszú nap után, karikás szemekkel érkezik, még arra sem volt ideje, hogy hazamenjen átöltözni. A partin egy barátja/ a főnöke a következőket mondja:*

- A) a) barátja: „Jól néz ki a szerelésed, ma hódítani fogsz.” Őn: ...
c) főnöke: „Ma igazán remekül néz ki, nagyon jó a szerelése.” Őn: ...
- B) a) barátjánője: „Nagyon klassz a ruhád, ma igazán jól nézel ki.” Őn: ...
c) főnökasszonya: „Nagyon csinos a ruhája, ma igazán jól néz ki.” Őn: ...

2.) *Őnnek szűkös határidővel meg kellett írnia egy dolgozatot, amit az idő szorítása miatt csak kisebb hiányosságokkal tudott elkészíteni. Megkérte egy barátját / egy tanárát, hogy nézze át a dolgozatát, amit ő az elolvasás után a következő szavakkal értékelt.*

- a) barátja: „Minden elismerésem a tied, igazán alapos, jól átgondolt, logikus felépítésű munka. Nagyon tetszik. Sokat foglalkozhattál vele.” Őn: ...
- c) tanára: „Igazán alapos, jól átgondolt, logikus felépítésű munka, nagyon tetszik. Sokat foglalkozhatott vele.” Őn: ...

Olaszul:

1.) *Lei è invitato/a a un party con musica e ballo dove arriva dopo una lunga giornata faticosa con occhi cerchiati, non avendo avuto nemmeno il tempo di tornare a casa per cambiarsi. Durante il party un suo amico / il suo direttore fa la seguente affermazione:*

- A) a) amico: „Stai bene in questa tenuta, oggi farai delle conquiste.” Lei: ...
c) il suo capo: „Oggi la trovo veramente bene, ha un bel look.” Lei: ...
- B) a) amica: „È molto bello il tuo vestito, oggi stai veramente bene.” Lei: ...
c) il suo capo (una donna): „È molto grazioso il suo vestito, oggi sta veramente bene.” Lei: ...

2.) *Lei ha dovuto scrivere in breve tempo una tesina che a causa dello scarso tempo a disposizione presenta qualche incompletezza.. Ha chiesto a un suo amico e un suo professore di controllarla e loro la valutano con queste parole:*

- a) amico: „Hai tutto il mio rispetto, questo lavoro è davvero accurato, ben congegnato e logico. Mi piace molto. Ci hai lavorato sicuramente molto.” Lei: ...
- c) professore: „Questa tesina è davvero di alta qualità, accurata e ben congegnata, mi piace molto. Ha lavorato molto sicuramente su di essa.” Lei: ...

Irodalom

- Alfonzetti, G. 2009. *I complimenti nella conversazione*. Editori Riuniti Univ. Press, Roma.
- Blum-Kulka, S. 1982. Learning to say what you mean in a second language: A study of speech act performance of learners of Hebrew as a second language. *Applied Linguistics* 3. 29–59.
- Leech, G. N. 1983. *Principles of pragmatics*. Longman, London.
- Pap Andrea 2011. Adalékok a nyelvi benyomáskeltés stratégiáihoz (udvariassági elvek a magyarok nyelvhasználatában). *Magyar Nyelvőr* 135: 78–89.
- Pap Andrea 2012. „Köszönöm a bókot.” Az elismerő megnyilvánulások és válaszok magyar és olasz diskurzusokban. (egy lehetséges kognitív stilisztikai vizsgálat). *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. ELTE, Budapest.
- Pap Andrea 2014. *Udvariasság a bók-válasz kontextusban. Magyar–olasz interkulturális vizsgálat*. MANYE XXIII. NYELV – TÁRSADALOM – KULTÚRA Interkulturális és multikulturális perspektívák I.–II. Ladányi Mária – Vladár Zsuzs – Hrenek Éva (szerk.) MANYE. Tinta Könyvkiadó, Budapest, II/450. ISSN 1786-545X, ISBN 978-615-5219-67-2.
- Searle, John R. 1975. A Taxonomy of Illocutionary Acts. In: Gunderson, Keith (szerk.) *Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science* 7. University of Minnesota Press, Minneapolis, 344–69.
- Szili Katalin 2000. Az udvariasság elméletéről, megjelenésmódjairól a magyar nyelvben. *Hungarológia* 2. Nemzetközi Hungarológia Központ. Budapest. 261–80.
- Szili Katalin 2004a. A bókra adott válaszok pragmatikája. Adalékok a szerénység nyelvi megnyilvánulásához a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 2. 65–85.
- Szili Katalin 2004b. *Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tátrai Szilárd 2008. Irónia. In: Szathmári István (szerk.) *Alakzatlexikon*. Tinta Kiadó, Budapest, 311–20.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tomasello, M. 2002. *Gondolkodás és kultúra*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Verschueren, Jef 1995. The pragmatic perspective. In: Jef Verschueren – Jan-Ola Östman – Jan Blommaert (szerk.): *Handbook of pragmatics: Manual*. Benjamins, Amsterdam, 1–19.
- Watts, R. 2003. *Politeness*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Wilson, D. – Sperber, D. 2006. A verbális iróniáról. *Helikon* 351–372.